

ПАШТУНЛАРНИНГ СЕВИКЛИ ШОИРИ

ИНОМХОЖАЕВ РАҲМОН

Филология фанлари доктори, профессор, ТДШУ

Аннотация. Мақолада таниқли афғон классик шоири Абдурахмон Мўманд (Раҳмон бобо) ҳаёти ва ижоди атрофлича ёритилган. Унда шоир ижодининг моҳияти ва унинг афғон мумтоз адабиёти тарихида тутган ўрни ҳақида адабиётшунос олимлар фикрлари келтирилиши билан бир қаторда, адиб асарларининг гоёвий мазмуни, бадиияти конкрет мисоллар таҳлили орқали ёритиб берилган.

Шунингдек, мақолада шоирнинг тасаввуфга бўлган муносабати, ўз замонаси воқелиги ҳақидаги қараишлари, унинг асарларида ифодаланган инсонпарварлик, халқчиллик моҳияти очиб берилган.

Мақоланинг илмий салмоғи унда ўзбек шарқишунослигида биринчи бор шоир ҳаёти ва ижодий мероси мумкин қадар кенг ва ҳар тарафлама тадқиқ этилгани ва шоир шеърляти бўйича бевосита унинг асарлари таҳлили асосида хулосалар чиқарилгани билан белгиланади.

Таянч сўз ва иборалар: девон, мушоира, қўлёзма, паштубабон шеърят, зиёли паштунлар, мўманд, ишиқ, тасаввуф, чиштиа, фол очии, сўфий шоир, Паштунхва, фоний, газал, тахаллус, қасида, пантеистик дунёқараш, ваҳдат ал-вужуд, мухаммас, образ, насиҳат, ҳикмат, гуноҳ, саховат, мутафаккир.

Аннотация. В статье всесторонне освещены жизнь и творчество афганского классического поэта Абдурахмана Моманда (Рахмана Баба). В ней наряду с изложением мнений ученых-литературоведов о сущности его поэзии и месте его творчества в истории афганской литературы, на конкретных примерах освещено идейное содержание и художественные особенности его поэзии.

В статье также освещен вопрос о его отношении к суфизму, воззрения поэта относительно действительности своего времени, раскрыта сущность выраженного в его поэзии гуманизма и народности.

Научное значение данной статьи определяется тем, что в ней впервые в востоковедении Узбекистана исследованы в широком по возможности плане жизнь и творческое наследие поэта, на основе непосредственного анализа его произведений высказаны выводы о сущности его поэтического наследия.

Опорные слова и выражения: Диван, поэтическое состязание, рукопись, паштуязычная поэзия, паштунские интеллектуалы, моманд, любовь, суфизм, чиштиа, гадать, суфийский поэт, Паштунхва, преходящий, газель, псевдоним, касыда, пантеистическое мировоззрение, вахдат ал-вуджуд, мухаммас, образ, назидание, мудрость, грех, доброта, мыслитель.

Abstract. The article comprehensively covers the life and work of the Afghan classical poet Abdurrahman Momand (Rahman Baba). Along with presenting the opinions of literary scholars on the essence of his poetry and the place of his works in the history of Afghan literature, it highlights the content and artistic features of his poetry using specific examples.

The article also highlights the question of his attitude to Sufism, the poet's views on the reality of his time, and reveals the essence of humanism and national character expressed in his poetry.

The scientific significance of this article is determined by the fact that for the first time in the Oriental studies of Uzbekistan, the life and literary works of the poet are presented in the broadest possible way, and conclusions about the essence of his poetry are made on the basis of a direct analysis of his poems.

Keywords and phrases: creative process, myth, mythology, folklore, myth, mythology, mythological current, intertextuality, mythological image.

Keywords and expressions: Divan, poetical competition, manuscript, Pashto poetry, Pashtun intellectuals, Momand, love, Sufiism, Chishtiya, future telling, Sufi poet, Pashtunkhvo, transient, ghazal, pseudo name, ode, pantheistic point of view, wahdat al-wujud, muxammas, image, edification, wisdom, sin, kindness, thinker.

Паштунлар орасида Раҳмон бобо номи билан шуҳрат таратган шоир Абдурахмон Мўманд афғон халқининг энг сеvimли шоири десак хато бўлмас. Зиёли паштунларнинг кўпчилиги, ҳатто оддий афғон кишилари ҳам ҳозиргача турли муносабатлар билан шоир ижодидан бир-икки байтни ёддан ўқиб беришлари шундай дейишга асос бўлади. Унинг девони қўлёзмалари паштунлар орасида энг кўп нусхада тарқалган¹ шеърӣй девон экани ҳам шоир ижодининг авлодлар муҳаббатига сазовор бўлганидан далолат беради.

Россиялик тадқиқотчилар Раҳмон бобони афғон адабиёти осмонида шуъла таратган ёруғлик деб, унинг ижодини эса, мангуликка афғон адабиётининг олтин фондидан ўрин олган мерос деб таърифлашган, ҳар йили унинг таваллудига бағишланган мушоиралар ўтказилиши, ҳозирги замон афғон шоирлари ҳам унинг ижодига мурожаат қилиб туришларини таъкидлашган эди.²

А.Маннонов фикрича, Раҳмон бобонинг “машҳур бўлиши сабабларидан бири ғазаллари, шеърларининг юксак гуманистик ва халқпарварлик руҳида эканлиги ва уларнинг ниқоятда оддий, содда тилда ёзилганлигидадир.”³

Раҳмон бобо шеърӣяти ҳар доим паштунлар орасида алоҳида эътиборга сазовор бўлгани ҳақида бошқа маълумотлар ҳам мавжуд. Манбаларнинг гувоҳлигича Эрон халқи Ҳофиз Шерозӣй девонидан фол очгани каби паштунларда ҳам Раҳмон бобо девони устида фол очиш расм бўлган ва бу расм ҳозиргача давом этади.

Ривоятларга кўра, 1709 йилда Қандаҳорда биринчи мустақил афғон хонлигини ташкил этган ҳожи Мирвайсхон (1673-1715) Эрон шоҳининг бу ердаги ноиб Гургинхонга қарши қуролли қўзғолон қилишдан олдин Раҳмон бобо девони устида фол очган, ўз ниятини амалга ошириш бўйича ижобӣй рамзни кўргандан кейингина ҳаракатга киришган ва муваффақиятга эришган.⁴

Раҳмон бобо шеърӣятига ХУ11-ХУ111 асрларда яшаб ижод этган афғон адиблари юксак баҳо бергани, улар ижодида Раҳмон бобо шеърӣяти таъсири мушоҳада қилиниши ҳақида ҳам маълумотлар мавжуд. Манбашунос олим Залмай Ҳеводмал Раҳмон бобонинг ёш замондоши машҳур шоир Абдулҳамид ижодида Раҳмон бобо шеърӣятидаги мотив ва иборалар учраши ҳақида ёзган. Шунингдек, у таниқли шоир Мисрихон Гуғиёний (ХУ111 аср) бир шеърӣда ўзига устоз деб билган Абдулҳамид билан бир қаторда Раҳмон бобони паштузабон шеърӣятга кўрк бағишлаган адиб сифатида таърифлагани ҳақида ёзиб Гуғиёнийнинг куйидаги байтини келтирган:

شعر دپارسى وينم شيرين لکه شکره، شعر د پښتو کر تر پارسى حميد رحمان لنډي.

Форсча шеърӣни шакардан ширин деб биламан,

*Ҳамид, Раҳмон пашту шеърӣни форсӣдан тотлироқ қилди.*⁵

Паштунлар Раҳмон бобо шеърӣятига шунчалик ихлос билан муносабатда бўлишларига қарамай, шоирнинг шахсий ҳаёти ҳақида жуда оз маълумотлар сақланиб қолган. Бир қараганда, адиб шахсияти замондошлари наздида унинг фусункор, паштунлар кароматли деб ишонган шеърлари соясида қолиб кетгандек туюлади.

Ҳозирги пайтда шоир ҳақида нисбатан тайинли маълумотларда айтилишича, Раҳмон бобо 1042 ҳижрий / 1631 мелодӣй йилда Паштунхвода, Пешавар туманига қарашли Баҳодиркили қишлоғида туғилган. Унинг отасининг исми Абдулсатор бўлган дейилади.

¹ Инглиз тадқиқотчиси Ҳенри Раверти (1825-1906) Раҳмон бобо девонининг олтмишта қўлёзма нусхасини кўргани ҳақида маълумот берган. Шоир девонининг ҳозир мавжуд бўлган нусхалари сони ҳам ўттиздан ошиқ экани маълум. (Пелевин М.С. Афганская литература позднего средневековья. СПб. 2010, С. 231).

² А.Герасимова, Г. Гирс. Литература Афганистана. Краткий очерк. Москва, 1963, С. 45.

³ А.Маннонов. Афғонистон халқлари фольклор ива мумтоз адабиёти тарихи. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2001, 108 бет.

⁴ Пелевин М.С. Афганская литература позднего средневековья. С. 231.

⁵ عبدالحميد مومند او د هغه ديوان. — د عبدالحميد مومند ديوان. پښتو ټولنه، ۱۳۶۴، ۲۳ مخ.

Шоирнинг аждодлари ва умуман шахсий ҳаёти тўғрисида унчалик кўп маълумот сақланиб қолмаган, ҳатто унинг аждодлари мўманд қабиласининг қайси уруғига мансублиги ҳам турлича шарҳланади - айрим тадқиқотчилар шоирни иброҳимхел уруғига мансуб деса, бошқа бирлари уни ғурэхел уруғидан деб билади. Шоирнинг ўзи эса, бу масалага бошқачароқ ёндошган, ўзининг ижодий мавқеига ишора қилган ҳолда фикр билдирган эди. У ўзининг шеъриятдаги салоҳияти ва мафкуравий мақомини тасвирлаб қуйидагича ёзганди:

په اشعار كېنې قوتاك لكه زمري یم، ولی نه یم د زمري په څیر گزند.
 زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه، نه خلیل نه داودزی یم، نه مومند.
 چی وماته نصیحت کا څوک په عشق کښی، گویا پلارته نصیحت کاندی فرزند.¹ (۳۹ م)

*Шеърятда йўлбарс каби кучлиман,
 Аммо йўлбарс каби йиртқич эмасман.
 Мен ошиқман, ҳамма ишим ишқ билан боғлиқ,
 На халил, на доводзайман, на мўманд.
 Менга кимдир ишқ ҳақида ўғит берадиган бўлса -
 Фарзанд отага насиҳат қилгандек бўлади.*

Шоир ўзининг шеъриятдаги истеъдодини таърифлаш билан бирга ёзганлари бари ишқ ҳақидалиги ва у барча паштунлар мулки эканини таъкидлайди. Шоир ишқ деганда сўфиёна тушунчани назарда тутаяди ва бу масалада унинг ўзи мукамал билимга эгаллиги, бировнинг ўғитига эҳтиёж сезмаслигига шама қилади.

Раҳмон бобо шеърларининг бирида унинг Азизхон исмли биродари тилга олинган. Шоирнинг бир ўғли ва бир қизи бўлганлиги ҳақида ҳам маълумотлар мавжуд. Ҳ. Равети шоирнинг қизидан туғилган авлодлари ХIХ асрда ҳам унинг она қишлоғида яшагани ҳақида хабар берган. Шоирнинг ўғли билан боғлиқ авлодлари ҳақида эса, ҳеч нарса маълум эмас.²

Раҳмон бобо ҳаёт даврида кўпроқ Ҳазорхона қишлоғида яшагани айтилади ва шу ерда 1123 ҳ.қ. / 1711-12 (бошқа маълумотларга кўра 1715-16) мелодий йилда вафот этган ва шу қишлоқ қабристонида қўмилган. Унинг мазори ҳозиргача сақланиб қолган ва мухлислар зиёратгоҳига айланган. 1956 йилда Афғонистоннинг “Паштў тўлана” Фанлар Академияси маблағига шоирнинг қабрига мармар тош ўрнатилди. Шундан сўнг шоир мақбараси атрофида турли тадбирлар, мушоиралар ўтказиладиган бўлди.

Раҳмон бобо ижоди халқ орасида сўфиёна ва мўъжизакор тус олиб шуҳрат қозongan ҳамда тасаввуфга хос ишқ салмоқли ўринни эгалласа ҳам, унинг тасаввуф йўлига кигани, ҳаётини изчил равишда сўфийлик тариқати босқичларини босиб ўтишга бағишлагани ҳақида аниқ маълумот сақланиб қолмаган. Шунинг билан бирга, унинг тасаввуфнинг Ҳиндистонда кенг тарқалган чиштия сулукига эргашгани эҳтимоли таъкидланади, аммо бирон манбада бу ҳақда аниқ хулоса чиқаришга асос бўладиган (масалан, шеърларида шу тариқат ғояларини талқин қилгани ёки ўзи қўл берган пирга муносабат билдиргани каби) маълумот учрамайди. Шунга асосланиб М.С.Пелевин Раҳмон бобони сўфий шоирлар жумласига эмас, балки “сўфийлик қилувчи” шоир (“суфийствующий поэт”) лар қаторига киритиш лозим деган фикрни билдиради.³

Раҳмон бобо сўфий шоирлар қаторига мансублиги шубҳа остига олинса ҳам, унинг шеъриятида ўз аксини топган тасаввуф ғояларини инкор этиб бўлмайди. Шоирнинг ишқ,

¹ د رحمان بابا ديوان. مصحح، مدون او مقابله كونكى عبد الروف بينوا. ۱۳۲۶ هـ. ش. / ۱۹۴۷ ع. ۴۹ مخ. بۇندан кейин кўчирма ёнида қавс ичида девон бетларини кўрсатиб борамиз.

² Пелевин М.С. Афганская литература позднего средневековья. С. 228.

³ Шу манба, 229 бет.

дунёнинг фонийлиги, умрининг ўткинчилиги ва шу каби тасаввуф адабиётига хос бўлган мавзулар бўйича билдирган мулоҳазаларидан шу нарса кўринадики, Раҳмон бобо ўз даврига нисбатан етарли даражада етук билимга эга бўлган ва энг муҳими, бу масалалар бўйича билдирган мулоҳазалари ижтимоий жиҳатдан ижобий ва моҳиятан халқона йўналишда эди. Бу хусусиятлар шуни кўрсатадики, у ўз даври билимларини атрофлича эгаллаган.

Манбаларга кўра, Раҳмон бобо юсуфзай қабиласидан бўлган Мулло Муҳаммад Юсуфдан фикҳ ва тасаввуф илмидан дарс олди, сўнгра эса, Ҳиндистон уламоларидан мазкур соҳаларни чуқур ўрганди ва юқорида айтилганидек, тасаввуф илмида етук олим бўлиб етишди, ўзи айтмоқчи, гумроҳларга йўл кўрсатиш салоҳиятига эга бўлди.

دراز عمر می حاصل شه له راستیه، لکه سرو مدام سبز و تازه یم.
که چا لار د عاشقی ده ورک کری، زه رحمان د گمراهانو رهنما یم. (۷۵)

Узоқ умрим тўғрилиқ ҳосили бўлди,

Шу сабаб мудом сарв каби кўм-кўк ва яшнаб тургувчиман.

Агар кимдир ошиқлик йўлида адашиб қолса,

Мен, Раҳмон, адашганларга йўл кўрсатгувчиман.

Шоир айтишига кўра, ёши улғайгач у умрини кўпроқ ўз кишлоғида ўтказган, бошқа юртларга сафар қилмаган, шоир буни ачиниш билан баён қилади.

نه له كوره چيرته ځمه نه سفر كوم، بي سفر می غوڅپړی لار د عمر.
عاقبت به داخل په مقراض غوڅ شى، پيوسته به مدام نه وي تـار د عمر.
بيا يي وار په دا دنيا نشته رحمانه، په هر چا باندی چه تيرشی وار د عمر. (۴۶)

На уйимдан чиқиб бир ёққа бораман, на сафар қиламан,

Сафар қилмай умрим йўли кесилаётир.

Ахири у ажал қайчиси билан қирқилгусидир -

Умр риштаси мангу узилмас бўлмас.

Яна бир марта бу дунё навбати берилмас, Раҳмон,

Ҳаммада ҳам умр навбати ўткинчи бўлади.

Раҳмон бобо ижоди вақту замон имтиҳонидан муваффақият билан ўтди. Шоир девони бир неча бор нашр этилди, унинг энг сўнгги ва эътиборга лойиқ нашри таниқли афғон олими ва шоири Абдуррауф Бенаво томонидан тайёрланиб, 1947 йилда чоп этилди.¹ Бу нашр 167 саҳифадан иборат бўлиб, унда 345 ғазал ва 25 банддан иборат бир мухаммас мавжуд. Бундан маълум бўладики, Раҳмон бобо ижодида ғазал жанри етакчи мавқени эгаллайди.

Раҳмон бобо шеърларида таҳаллус сифатида ўз исмини кўпроқ “Раҳмон”, баъзан эса, “Абдурахмон” шаклида ишлатган.

Шуни ҳам айтиш жойизки, Раҳмон бобо девонининг ғазал бўлимига жойлаштирилган айрим асарларини ҳажм жиҳатидан қасида жанрига тааллуқли дейиш ҳам мумкин, чунки мумтоз форсий адабиётда ғазал ҳажми 15 байтгача белгиланган, ундан ортиқ ҳажмга эга монорифмик асарлар қасида ҳисобланган,² девонда эса, 40 ҳатто 93 байтдан ортиқ ҳажмдаги

¹ Девоннинг олдинги нашрларида шеърлар икки дафтарга ажратилган ҳолда чоп қилинган. А. Бенаво бундай бўлиниш маълум бир мантқиқий изоҳга эга эмаслигини айтиб, иккала дафтарни бирлаштириб яхлит ҳолда нашр этган (Девон, муқаддима, 7 бет). Шоир девонининг 1963 йилда Пешаварда чоп этилган нашрида 342 ғазал ва қасида (3738 байт) ва икки мухаммас (125 байт), жами 3863 байт шеър мавжуд. (Пелевин М.С. Афганская литература позднего средневековья. С. 231).

² Рейснер М.Л. Эволюция классической газели на фарси (X-XI в.). Москва, “Наука”, 1989. С. 21.

асарлар ҳам анчагина мавжуд.¹ Бошқа томондан, шоирнинг катта ҳажмли асарларида қасидага хос ички қисмлар – кириш, тағазул, гуризгоҳ каби унсурлар ҳам яққол ифода-даланмаган.² Бу асарларнинг аксарият кўпчилиги диний – тасаввуфий мазмунга эга.

Раҳмон бобо паштузабон адабиётда тасаввуф ғояларини тарғиб қилган ва бу йўналишни қиёмега етказган шоир ҳисобланади. Унинг асарларидан шоир пантеистик дунёқараш тарафдори бўлгани, ваҳдат ул-вужуд ғоясини тарғиб қилгани кўринади.

پورته بدر راينکاره شه، بنکته نمر،
بنکته پورته واره مخ دی د دلیر. (۴۶)

*Тепада тўлин ой кўринади, қуйида қуёш,
Қуйида, тепада – ҳамма жойда дилбар чехраси,
дейди шоир ва ғазалини шундай байт билан тугатади:*

که رحمان صاحب نظر باله شی بنایی،
چه مدام د یار په مخ لری نظر. (۴۶)

*Агар Раҳмон соҳиб назар саналса,
Доимо ёрнинг юзига қараб юриши лозим.*

Бу билан шоир дунёда тепага қараса ҳам, пастга қараса ҳам, ер юзидаги нарсаларга қараса ҳам фақат Ҳақ жамолини кўришини таъкидлайди. Бу дунёни у “меҳнатобод”, яъни машаққатлар макони деб атайди, ундаги ҳаётни эса, қафасга қамалган қуш умрига ўхшатади.

د هغی بنا چه نوم محنت آباد وی،
ترو خاطر به پکینی څنگه د چا شاد وی.
په خواړه او په څښوگله ویني نیسی،
هر مرغه چه په قفس کښی د صیاد وی. (۱۵۲م)

*Меҳнатобод аталмиш бу бино –
Киши хотири унда хурсанд бўлармиди.
Егани ичгани билан бирга қон ютади –
Овчи қафасида бўлган ҳар қандай қуш.*

Шорнинг бу дунё борасидаги ҳукми бу билан чекланмайди, аксинча, у қатор ғазалларида бу дунёнинг фонийлиги, ўткинчилиги, ёлғондакамлигини таъкидлаб, ўқувчини огоҳлантиргандек бўлади, худога ибодат қилишни, дин аҳкомларини бажарганида ҳам қалбида доимо Ҳақ таоло муножоти бўлиши лозимлигини уқтиради.

Раҳмон бобонинг сўфиёна шеърлари ҳам шакл, ҳам мазмун жиҳатидан, асосан, тасаввуф адабиёти доирасида бўлгани, унда анъанавий лексика, образлару иборалар ишлатилганини кўриш мумкин. Зулф, юз, гул, ёр, пиёла, ҳажр сўзлари, парвона, соқий, рақиб, Фарҳод, Мажнун, Қайс, Юсуф каби тасаввуф адабиётида бот-бот ишлатилган образлар Раҳмон бобо шеъриятида ҳам такрор-такрор қўлланилгани кузатилади.

Шоир ўз асарларида сўфиёна ишқ ғояларининг турли қирраларини акс эттирди. У бир шеърда подшоҳлар бу дунёда ҳашаматли қасрлар қурган бўлсалар, мен ишқ иморатини қурдим, деб фахрланган эди.

پادشاهانو که قصرونه کرل آباد،
ما د عشق عمارتونه کرل بنیاد،
نوم د کوم یوه بادشاه هسی یادېري،
لکه نوم دی د مجنون او د فرهاد.
عشق عاشق لره یوهسی پیراستاد دی،
چه به نه وی بل دا هسی استاد.
د دنیا چاری همه واره فانی دی،
څوک به څه کا په دا چاری اعتماد. (۳۹ م)

*Подшоҳлар қасрлар қурган бўлсалар,
Мен ишқ иморатларини бунёд этдим.*

¹ Айрим манбаларда ғазал ҳажми 24 байтгача бўлиши мумкинлиги, ундан ортигини қасида жанрига тааллуқли ҳисоблаш лозимлиги ҳам қайд қилинган.

² Айрим тадқиқотларда бундай асарлар “катта ғазал” ёки “ғазалсимон қасида” деб аталган. (Қаранг: Пелевин М.С. Афганская литература позднего средневековья. С. 228.)

Қайси подшоҳнинг исми шунча кўп эсланади -

Мажнун ва Фарҳод номлари сингари.

Ишқ ошиқнинг шундай бир устозики -

Ундай устоз бошқа топилмайди.

Бу дунё ишлари бари фонийдир,

Ким ҳам бундай ишларга эътимод қиларди.

Афтидан, шоирнинг ўзи ҳам бу фоний дунё ишларига эътимод қилмасдан ўзининг юқори мавқеи ва олимона мартабасига қарамай содда, ҳатто фақирона кун кечирган. Шоир бундай дейди:

که درم لرم په کور کښي يا دينار،	څوک دی راکاندی قسم په کردگار،
ولی نور عالم می بولی دینـردار،	زه دینار و درم نه په کور کـښي،
نه هېڅ یوه مخلوق یم منت بار،	هم په داچه نه له ځایه چیرته خوځېرم،
خبر نه یم په یمین و په یـسار،	نه می ښکته ملک لیدلی دی نه پورته،
په خپل کورکښي می سکون دی هم رفتار،	آب و خور لکه آسیا په ځای رارسى،
که خزان راباندی راشي که بهار. (۴۳م)	لکه ونه مستقیم په خپل مـکان یم،

Биров менга қасам ичиради эгам номи билан,

Уйингда дирҳам ёки диноринг бор деб.

Уйимда на дирҳамим бор, на динорим,

Аммо ҳамма мени динори бор деб ўйлашади.

Турган еримдан бирор жойга силжисимайман ҳам,

Бирон махлуқнинг миннатини ҳам кўтармайман.

Мен на қуйидаги, на юқоридаги мулкни кўрганман.

Сув билан овқат тегирмон тошидек айланиб келиб туради,

Ўтиришим ҳам юришим ҳам ўз уйимдан ташиқари эмас.

Дарахт каби ўз маконимда маҳкам тураман.

Куз харонрезлиги келса ҳам, баҳор бўлса ҳам.

Ушбу байтлар орқали шоир инсонларга сабрли ва камсуқум бўлишни, ўзини ўтга-чўгга урмаса ҳам унга тақдир қилинган ризқ албатта насиб бўлишини таъкидлагандек бўлади. Шоир фикрича, инсонлар эътиқод йўлида саъй қилсалар, яхши амаллар қилсалар бу дунёда ҳам қониқиш билан жаннатда яшагандек ҳаёт кечиришлари мумкин.

زه بي وينم علامت په دا دنيا،	که هغه جهان په دا کښي لیدی نه شي،
چه حاصل کا څوک جنت په دا دنيا،	نیک عمل حضور جنت دی طاعت بویه،
هم جنت دی هم راحت په دا دنيا،	نیک کردار هم نیک عمل هم نیک خویونه،
پکار نه دی ضدیت په دا دنيا. (۱۳م)	ضدیت د سړی عمر په عذاب کا،

Нариги дунёни бу дунёда туриб кўролмайсан,

Аммо мен унинг аломатини кўраман.

Яхши амал жаннат кабидир, уни тоат деб билгин,

Одам бу дунёда жаннатга эришган сингари.

Яхши қилмиш, яхши амал, яхши феъл -

Бу дунёда ҳам жаннатдир, ҳам роҳат.

Зиддият киши умрини азобга айлантиради,

Бу дунёда зидлик қилишининг кераги йўқдир.

Раҳмон бобо назарида киши бу дунёда ҳам умрини жаннатдаги ҳаётдек ўтказиши мумкин, бунинг учун у яхши ишлар, яхши амаллар қилиши, феъл-атворини яхши қилиши, жамоадошлари билан тотувликда яшаши лозим, чунки қарама-қаршилиқ инсон ҳаётини дўзахга

айлантиради. Мутафаккир шоирнинг ўзи ҳам шу йўлни ўзига дастур қилиб олганини, сохталиксиз, риёсиз яшаётганини таъкидлайди.

په ښه خوى له بدخواهانو بى پروا يم، په نړۍ لكه اوبه د اور ســــزا يم.
و هر چاته په خپل شكل څرگندېږم، آئينه غوندې بې رويــــه بې ريا يم.
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دى، پټ ددرست جهان بادشاه ظاهر گدا يم. (۷۵م)

Яхши феълим туфайли ёмонлик хоҳловчилардан беташишиман,

Дунёда оловларга сув каби қарши тураман.

Ҳаммага ўзимнинг чин шаклида қўринаман,

Кўзгу каби ниқобсиз, риёсизман.

Қаноат хирқам остидаги либосимдир,

Ботинда бутун дунё подшоҳи, зоҳирда гадоман.

Шоир бу фоний дунё лаззатларини деб боқий дунёни унутганларни қоралайди. У хонларни ҳам ана шундай зотлар қаторига қўшади ва ўзи билан улар орасида ҳеч қандай ўхшашлик йўқлигини қатъий равишда таъкидлаб ўтади.

واره بى وقوف دى چه څوك دين په دنيا پلورى، چرته پنځه ورځى چرته عمر جاودان.
خار شه د هوا و حرص خيال تر قناعت، چرته ملك د مصر چرته ده د غلامان.
نه شى د خانانو د ملنگ ســــره كلى، چرته عزيزخان چرته ملنگ عبدالرحمان. (۸۳)

Ким динни дунёга алмаштира, у субутсиздир,

Мангу умр қайдаю беш кунлик дунё қайда.

Ҳавою ҳирс қаноат қурбони бўлсин,

Миср мулки қайдаю қуллар қайда.

Хонлар билан дарвиш бир қишлоқ бўлиб яшай олмас,

Азизхон қайдаю дарвиш Абдурахмон қайда.¹

Ушбу байтларда шоир бир-биридан кескин фарқ қиладиган тушунчаларни бир-бирига қарама-қарши қўйиб бу коллизияни чуқурлаштириб боради ва охириги байтда унинг ечимини - хон билан маланг (дарвиш) ҳаёти, интилишлари, дунёқараши мутлақо фарқли эканини баён этади, охиратни унутиб мансаби, мол-дунёси билан ғурурланганларни огоҳлантирган бўлади.

Раҳмон бобо ҳаёт фалсафасини сўфиёна изохлаб, бу дунё инсонга нариги дунёга кетишга тайёргарлик қилиш учун берилган деб ҳисоблайди, бу вазифани қандай уддалашни инсоннинг ўзига боғлиқ деб билади.

پنه ده ښه ده دا دنيا، چه توشه ده د عقبا.
د دنيا په بازار كپړى، د هغه جهان سودا. (۱۱م)

Бу дунё яхшидир, яхшидир,

У охират йўли тайёргарлиги учундир.

Бу дунё бозорида бўлади -

Нариги дунё савдоси.

Аммо буни ҳамма ҳам тушунавермайди, уни тушуниш учун билимдон, фозил инсон бўлиш керак.

په دنيا كښې ډېر حكمت دي، پرې پوهېږى حكما. (۱۱م)

¹ Юқорида шоирнинг Азизхон исмли биродари (акаси ёки укаси) бўлгани ҳақида айtilган эди. Кўчирма қилинган шеърда шоир ўзини Азизхонга қарши қўйгани кишида улар орасида қандайдир муаммо бўлмаганмикан, шу сабаб шоир ўз қишлоғини ташлаб Ҳазорхонага бориб яшамаганмикан деган тахмин уйғотади. Бу, албатта, тахминлигича қолади, чунки ҳозиргача илмий муомилага киритилган бирон-бир манбада бундай талқинни асослайдиган маълумон учрамади.

*Дунёда ҳикмат кўндир,
Буни донишмандлар тушунади.*

Шунинг билан бирга, шоир тасаввурида бу дунёда қандай яшаш инсоннинг ўзига ҳам боғлиқ.

چه سخي وى هم پــــار سا. که بــــدى نه وى له تا. که هر خوک زشت وى که زيبا. جفاکار لــــره جفــــا. (۱۲م)	ولى مرد په کښې هغه دى، په دنيا کښې بدى نه سته، خپل مخ په کښې لیده شي، وفــــادار لره وفا شوه،
---	--

*Аммо бу дунёда мард шуки,
Ҳам саҳийдир, ҳам порсо.
Дунёда ёмонлик йўқдир,
Агар сендан ёмонлик чиқмаса.
Унда ўз юзинг кўринади -
Хунук ё чиройли бўлса ҳам.
Вафодорга вафо қилинади,
Жафокорга - жафо.*

Раҳмон бобонинг ўзи ҳам ёмонлик қилишни, бошқаларга таассуб ёки ҳавасу ҳасад қилишни истамайди, чунки парвардигор ҳаётда ҳаммага ўзига яраша мақом берганини билади.

د هر چا حرمت په خپله اندازه دى، زه رحمان له چا شکوه شکایت نه لرم،	نه چه مــــومى نفر خاى د امرا. نشته بل دوست و دښمن خما يي تا. (۱۵م)
--	--

*Ҳар кимнинг ҳурмати ўзига ярашадир,
Ҳарқандай киши амирлар ўрнига кўз тика олмайди.
Мен, Раҳмон, бировдан нолиб шиқоят қилмайман,
Менда ўзингдан ўзга дўсту душиманим йўқдир.*

Демак, шоирга шодлик бағишлайдиган дўсти ҳам, уни ғам гирдобига отадиган ғаними ҳам севгани, бу дунё одамларидан шиқоят ёки гинахонлик қилишни эса, у истамайди. Унга қалбидаги ишқ туйғуси афзал, чунки дунёнинг пойдевори ишқдан қурилган.

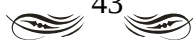
د جهان دى خدا له عشقه پيدا كــــرى، تر عشقه غوره بل څه كار په جهان نشته، بيا راتله دى دې جهان ته بل وار نشته،	د جمله و مخلوقاتو پلار دى دا. تر همه كارونو غوره كار دى دا. بــــل وار نشته ، وار دى دا. (۱۵م)
--	---

*Бу дунёни худо ишқдан яратган,
Ишқ барча махлуқотнинг отасидир.
Жаҳонда ишқдан афзалроқ нарса йўқдир,
Ҳамма нарсадан афзал ишқдир.
Бу дунёга яна бир гал келиш йўқдир,
Бошқа гал йўқдир, сенинг галинг шудир.*

Бу ўринда шоир ишқ ғоясини кенг маънода - ҳам Ҳақга, ҳам инсонларга нисбатан қўллаган, “ишқ барча махлуқотлар отасидир” мисраси шундай талқинга йўл очади.

Раҳмон бобо жамиятда инсонларнинг тенгсиз эканини тўғри қабул қилади ва бу ҳолатни парвардигорнинг иродаси билан боғлайди.

دنیا دار که مستغنی په سیم و زر دى، بیهوده به زور اورو خان ته وایی، هسی مه وایه چه زه یم په جهان کښی،	هنرمندو څخه گنج د خپل هنر دى. د دنیا سړی که هر څو زور اور دى. پیدا کړی خدای د سر د پاسه سر دى.
---	---

خنى خنى يې وليان پيغمبران كرل، نه چى هر سري ولى او پيغمبر دى.
 جو دانه قدر يو لعل په كېنى پيدا شي، نور جهان واره د تورو كاتو غر دى.
 يوبادشاه وى چه لېنكروور پسي درومى، نه په هر يوه سري پسي لېنكر دى.
 پيدا كرى خداى سري په تفاوت دى، هسى نه چه جهان واره برابر دى.

Бой киши кумушу олтини борлиги сабаб эҳтиёжсиз бўлса,
 Ҳунарманднинг ҳунари унинг хазинасидир.
 Бадавлатнинг ўзига бино қўйгани беҳудадир -
 Бу дунё кишиси қанчалик бадавлат бўлса ҳам.
 Жаҳонда бир ўзимман деб айтмагин,
 Худо одам кетидан одам яратаверади.
 Уларнинг баъзи бирлари валийлар, пайгамбарлардир,
 Аммо ҳар бир киши валий ва пайгамбар эмас.
 Арпа донасидек бир лаъл унда пайдо бўлади -
 Ер юзини қоплаган қора тоғлар бағрида.
 Биров кетидан лашкар эргаширган подшоҳ бўлади,
 Ҳар қандай одам ортида лашкар бўлмайди.
 Худо инсонларни ҳар хил яратган,
 Дунёда ҳамма баробар эмас.

Раҳмон бобо қатор шеърларида ўқувчиларига пири муршид ўз муридларига ўғит бер-
 гандек насиҳат қилади. Унинг бу насиҳатлари тажрибали донишманд инсоннинг ўз авлод-
 ларига айтган сўзларидек халқона ҳикматлар билан йўғрилгандир. Шундай ғазалларидан
 бирини у мана бу ибратомуз байтлар билан бошлайди:

کر د گلو کره چه سیمه دی گلزار شی، اغزی مه کره په پینو به دی خار شی.
 ته چه بل په غشیو ولی هسی پوه شی، چه هم دا غشی به ستا په لورگزار شی.
 کوهی مه کنه د بل سري په لار کښی، چری ستا به د کوهی په غاره لار شی. (۱۳۹م)

Гул экин сен жойинг гулзор бўлиши учун,
 Тикон эмагин, ўз оёгингга санчилади.
 Сен бировга ўқ отаётганингда эсингда тутгин,
 Ўша ўқ ўзинг томонга учиб келишини.
 Одамлар йўлига сен чоҳ қазима,
 Шу чоҳ томон ўз йўлинг ҳам тушади.

Кейинги байтларда ҳам шоир бировнинг айбини қидирмаслик, ҳаётда тўғри йўл танлаш,
 кичик гуноҳни ҳам гуноҳ билиб ундан ўзини сақлаш, биров сенга ёмонлик қилганида ҳам
 ўзинг унга яхшилик қилиш каби қатор насиҳатлар қилади ва ғазални ўзига қарата ҳамма
 ёмонликлар учун парвардигордан кечирим сўрашга даъват қилади.

Бошқа бир ғазалида эса, у одамларни саховат кўрсатишга, очкўз бўлмасликка чақиради.

خزانه په سخاوت سره زیاتېږی، د کوهی اوبه چه وکاژی بسیار شی.
 مړول د وړی گېډی مشکل نه دی، مړول د وړیو سترگو مشکل کار دی. (۱۴۱م)

Хазина саховат билан кўпаяди,
 Сув олинса қудуқ суви кўпаяди.
 Оч қолган қоринни тўйдириши қийин эмас,
 Оч кўзни тўйдириши қийиндир.
 Агар киши қаноатсиз бўлса, у ҳеч нарса билан қоникмайди.
 که یی خونه وى په سیم و زر ډکه. (۱۰۷م)
 Киши қаноатсиз бўлса, ҳеч қачон тўймайди -

Агар уйи кумушу олтинга тўла бўлса ҳам.

Шунинг учун мард киши, чин инсон ўз нафси билан курашимоғи лозим, дейди шоир.

نه له نفس و له شيطان زره كينه.	کينه بده ده بي شکه جنگ حرام دی،
نه بنحو غوندى له نقشه نگينه.	د مردانو کار له نفسه سره جنگ وی،
پاکدامنه پر هیزگاره ارتينه.	تر ناپاکو نارينه و ده بهتره،
صدقه شه شل بي دينه نارينه. (۱۱۲م)	د دينداري ارتينی له يوي گوبني،

Хусумат ёмондир, уруш ҳаром,

Аммо нафс ва шайтон билан хусумат қилиши эмас.

Эркаклар иши нафс билан урушмоқдир,

Аёллар каби узук нақши бўлиб ўтириши эмас.

Нопок эркаклардан яхшироқдир -

Иффатли, парҳезли аёл.

Диндор аёлнинг бир заррасига -

Фидо бўлса арзийди йигирмата динсиз эркак. Шоир фикрича, инсонлар яхшилик билан ном чиқариш учун бир томондан ўз нафсини тийиши (Раҳмон бобо таъбири билан нафси билан шайтонга қарши курашгандек курашиши, жанг қилиши) лозим, аммо бунининг ўзи етарли эмас - ўз феъллини ҳам яхши қилиши, ижтимоий ахлоқ меъёрларига риоя қилиши талаб этилади.

نيك نامی له نيك خویی نه پيدا کېږی، دغه چاره نه په سوک نه په لوړ شی. (۱۴۱م)

Яхши ном яхши феъл билан қўлга киради,

У муштум билан, қасам ичиши билан ҳосил бўлмайди.

Шоир яхши феъл, яхши амал, яхши иш эгаси бўлмаган, ёмонликни истайдиган инсонларни рад қилади, ҳатто уларни "йўқолсин!" деб хитоб қилади.

که دی وړورکه دی عزیزوی که پردی.	ورک شه ورک شه بدکردارو بد سړی،
چه بدکار شی د چا زوی او یا نمسی.	تر هغه لا نیکوکار بیګانه بنه دی،
بدکردار دی سور لنډی یا وړی سپی. (۱۵۷م)	لرگی لوبنی همه واره پرې مردار وي،

Йўқолсин, йўқолсин бадқирдор ёмон одам,

Агар у биродарининг, азиз одамнинг ё ўзга бўлса ҳам.

Унга кўра яхшилик қилувчи бегона яхшидир,

Одамнинг бузуқфеъл бўлган ўғли ё набирасидан.

Калтак ҳам, ялоқ ҳам унга ҳайфдир,

Бузуқфеъл одам чиябўри ёки оч ит кабидир.

Шоир асарларидан келтирилган ва таҳлил қилинган парчалар шуни кўрсатадики, Раҳмон бобо ижоди серқирра, чуқур маъно ва паштун халқи, минтақа халқлари маданияти тажрибалари билан йўғрилган донишмандликка бой. Бир томондан, тасаввуф фалсафаси ва адабиётига хос умуминсоний қадриятлар, бошқа томондан мутафаккир шоирнинг ахлоқий, тарбиявий позициясидан келиб чиқадиган ғоялар Раҳмон бобо шеъриятининг маънавий бойлигини ташкил этади. Содда, аммо юксак бадий санъат билан йўғрилган¹ мана шу маънавий бойлик ҳозиргача паштун миллатининг қалбини мафтун этиб келмоқда ва паштузабон адабиётнинг мислсиз ганжинаси бўлиб, янги-янги авлодлар қалбида яшамоқда.

¹ Бу услуб классик поэтикада سهل ممتنع (эришиш қийин бўлган соддалик) деб аталган.

